

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh1240>

Geliş Tarihi: 06.03.2018

Kabul Tarihi: 30.03.2018

J. J. ROUSSEAU’NUN UYGARLIK ELEŞTİRİSİ

Cengiz Mesut TOSUN*

Öz

Rousseau'nun betimlediği doğa durumunda insan, özgür ve uyumludur. “iyi”, “kötü”, “senin”, “benim”, “rekabet” gibi kavramlara sahip değildir. Diğer insanlarla karşılaşmamakta, yalıtılmış bir hayat sürmektedir. Dikkat çekici bir özelliği de, belli bir sosyal ilişkiye girmediği için üretim(kültür) faaliyeti içinde olmamasıdır. Buna bağlı olarak biriktirme yani mülkiyet edinme de yoktur. İnsanın tarıma başlaması ve demiri işlemesiyle mülkiyet kavramının seslendirilmesi (“benim”) “uygarlığa” atılan ilk adımdır. Rousseau için bu gelişme “uygar insanın” yozlaşmaya başladığı andır. Yozlaşmanın temelinde doğal durumdaki insanda gizil olarak bulunan “yetkinleşme” yetisi, diğer yetilerin gelişmesini sağlamakta ve insanın bütün felaketlerinin kaynağını teşkil etmektedir. Bilim ve sanatlar alanındaki bütün “uygarlık” adımları yozlaşma merdivenlerinin basamaklarıdır.

Anahtar Kelimeler: *Uygarlık, yozlaşma, mülkiyet, yetkinleşme, rekabet.*

Civilization Critique of J. J. Rousseau

Abstract

Rousseau criticizes the "civilized man" who has diverged from the natural state. Because in the natural state which he describes the man is free and in harmony. He does not possess such concepts as "good", "evil", "yours", "mine" or "competition". He does not encounter with other people, he leads an isolated life. His another noticeable characteristic is that since he does not engage in social relationships, he is not involved in the production activity as well. As a result, there is no accumulation and property owning in the natural state. After the beginning of agriculture and iron processing the concept of property ("mine") has been given voice to, and this has constituted the first

* Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi Felsefe Bölümü.

step to the civilization. This development is also the first moment of the decadence process of the man. The potential faculty of the man in his natural state for "perfection" is the underlying cause of the decadence. This capacity enables the development of other faculties and thus constitutes the source of all calamities of the man. All "civilization" steps in the fields of science and arts are nothing but the stairs of the ladder of decadence.

Keywords: *Civilization, Decadence, Property, Perfection, Competition.*

Giriş

Doğaya dönüşün, yurttaşlığın övgüsü, özgürlüğün yüceltimi, halk istencinin bireysel hakların üstünde tutulması Rousseau'ya atfedilen çeşitli kavramlardan birkaçıdır. Bunların kimileri desteklenmiş, kimileri şiddetle eleştirilmiştir. Rousseau düşüncesinin çelişkilerle dolu olduğu hatta düşünce niteliği taşımadığını ileri sürenler de vardır. Bu eleştirilerle erken karşılaşan Rousseau, Malesherbes'a yazdığı bir mektupta düşüncelerinin sistemli bir birliği olduğunu, siyasi düşüncelerinin tek bir dizgenin kesitleri olduğunu ileri sürer (Raynaud- Rials 2003: 724). Monk ise Rousseau'nun siyasal düşüncesini şaşkıncı ve kafa karıştırıcı olarak değerlendirirken 20. yüzyıl kitle toplumlarında görülen liberal ve totaliter etkilerin yaşamımızdaki anlamsızlık ve baskının kendini içten içe bilincimizde hissettirdiği korkunçluğu da duyumsattığını belirtmeyi ihmal etmez, çünkü Rousseau, Antik dönemin sadeliği ve masumluğunu aramaktadır (Monk, 2004: 199). Rousseau'nun siyasal düşünceler tarihindeki yerine ilişkin tüm bu tartışmalar esas olarak, Monk'un yorumladığı gibi liberalizm/ totalitarizm çerçevesinde yoğunlaşmaktadır. Bazı Rousseau yorumcuları, onun kuramını doğal hukuk içerisinde görerek liberal geleneğe dahil ederler. Başka bir grup yorumcu ise, Hegel'in öncülerinden biri olarak totaliter düşüncenin temsilcisi olarak görürler. Genel iradeye (isteme) tanıdığı statü açısından Rousseau'nun Hegel'e yakın düşünülmesi, genel irade ile devlete tanınan gücün artmasına ve dolayısıyla bireyin toplum içindeki yerinin azımsanmasıdır (Savran: 1987: 19). Rousseau'nun genel olarak modernliğin kültürel formlarının doğamızı ezip geçtiğine, bizi bozduğuna inanmaktadır: İnsanın tüm yaşamı boyunca kurumlar tarafından esir edildiği düşüncesindedir (Rousseau 2009: 10).

Rousseau, karşısında durmak zorunda hissettiği Locke'un sistematik bireyciliktir. Bu felsefeye göre, toplumsal bir zümrenin değeri, üyelerine özellikle bireyin mülk edinme ve kullanma hakkına ilişkin olarak sağladığı mutluluk ve tatmine bağlıdır. İnsanlar akıllı bir bencillik ve bireysel çıkarlarının

tatlı hesaplarıyla işbirliği yapmaya itilmektedir. Topluluk temelde faydacıdır, kendi içinde bir değeri olmadığı halde, değerleri korumakta iken evrensel bir bencillik dürtüsüne dayanmaktadır. Üyelerinin de rahat ve güvenliğine katkıda bulunmaktadır. Çok haklı olarak Rousseau bu felsefeyi Hobbes'ta olduğu kadar Locke'ta da görülenin tersine aslında bireylerde değil “toplum kişilerine” ya da “egemen adı verilen ahlaki kişilere” ait olduğu iddiasındadır (Sabine 1969: 270). Rousseau için kişiler birbirlerinden kopmuş bireyler olarak değil, yurttaş ya da uyruklar olarak savaşırlar.

Rousseau'nun eleştirilere maruz kalmasının temel sebebi olarak Aydınlanma düşünürü olmasına rağmen Aydınlanmaya atfedilen değerlere ve özelliklere olan eleştirel görüşleridir.

1.Rousseau'nun Doğal Durum Tasviri

Rousseau varsayımsal olarak düşünüp açıklamaya giriştiği insanın doğal durumunun ne olduğu konusunda, kendisinden önceki filozofların da incelediğini fakat onların da bu doğal hale ulaşamadıklarını söylemektedir:

Kimisinin insan doğasında, haklı haksız kavramlarının bulunacağını varsaymakta duraksamamışlar, kimileri herkesin kendine ait olanı koruması doğal hakkından bahsetmiş, ama “ait olmak” sözünden ne anladıklarını açıklamamışlardır. Kimileri en güçlü olana, daha zayıf üzerinde bir otorite tanıyarak, hükümetin hemen doğduğunu kabul etmişler, bunu yaparken insanlar arasında “otorite” ve “hükümet” sözlerinin manası var olmadan önce geçmesi gereken zaman üzerinde düşünmemişlerdir. Sonunda hepsi de gereksinme, açgözlülük, baskı, istek ve gururdan aralıksız söz ederken, toplumda edinmiş oldukları fikirleri uygarlık öncesi doğal hale aktarmışlar; vahşi insandan söz açmış fakat uygar insanı anlatmışlardır (Rousseau 1986: 88).

Doğal durumda insan özgürdür; diğer canlılarla karşılaşp karşılaşmamakla, onlarla savaşmak ya da kaçmak arasında seçim yapmakta tercihte bulunabildiği için özgürdür (Rousseau 1986: 96).

Doğal durumda insanlar arasında hiçbir ahlaki ilişki ya da kabul edilmiş görevler olmadığı için iyi ya da kötü olmaları da beklenemez.. Doğa hali, bizim kendi varlığımızı korumak için gösterdiğimiz özenin başkalarına en az zarar verdiği durum olduğu için, barışa ve insan türüne en elverişli olan durumdur. Diğer yandan doğa durumundaki insan, iyi olmanın ne demek olduğunu bilmemektedir, bu nedenle kötü olmadığı da söylenebilir. Çünkü onun kötülük yapmasını önleyen şey, ne bilgilerin gelişmesi ne de kanunların önleyiciliği

değil, tutkuların yatışması ve kötülüğün bilinmemesidir (Rousseau 1986:117-119). Rousseau, doğal durumdaki “acıma” duygusu ile “iyilik” arasında yakın bir bağ görmektedir: Acıma duygusu doğal durumda, kanunların, törelerin, erdemini yerini almakta, zor durumdakine düşünmeden yardıma koşturan bir duygudur (Rousseau 1986:124). İyilik doğrudan doğruya doğal acıma duygusuna bağlıdır. İyilik, bilinçten ya da mantık kökenli değildir. Sonuçta kötülük yapmama arzusu doğal acıma duygusundan kaynaklanır. Bu aynı zamanda merhamet duygusudur. Doğal durumda da ahlakın temelinde merhamet duygusu yatmaktadır. Acıma duygusunun zayıflığa dönüşmemesi için bu duygunun tüm insanlığa yayılması gerekmektedir. O zaman ancak adalet duygusu ile birlikte acıma duygusu içinde oluruz. Çünkü Rousseau’ya göre, tüm erdemler için adalet, insanların ortak iyiliğine en çok yardımcı olanıdır (Rousseau 2009: 348).

Rousseau’nun tasvir ettiği doğal insan, bütün toplumsal unsurlardan soyutlanmış insan olarak karşımıza çıkar: Ormanlarda aylakça dolaşan, hiçbir hüneri olmayan, evi barkı, savaşları, bağlantıları olmayan, hemcinslerine hiç zarar vermeye gereksinim duymayan, az sayıda tutkusu olan, kendi kendine yeten ve sadece bu özelliklerle yaşamını idame ettirecek kadar bilgilere ve uygun duygulara sahip olması onun özellikleridir.

(Rousseau 1986:128). Doğal durumdaki insanda dilsel iletişim de yoktur. Çünkü kendi kendine yeten, başkalarına ihtiyaç duymayan insan diğer insanlarla çok nadir olarak karşılaştığı için bir iletişimin olması da beklenemez.

Rousseau’nun doğal durumu ve doğal insanı için zaman unsuru ya yok ya da zamanın durdurulmuş olduğu gibi genel bir kabul sayılması gerekmektedir: Çünkü herhangi bilgi birikimi ve aktarımı olmamaktadır. Rastlantı şeklinde bir şey keşfedilse bile, yalnız yaşayan ve neredeyse diğer insanlarla hiç karşılaşmayan doğal insanın aktaracağı bir bilgi de olmamaktadır. Eğitim ve ilerleme yoktur. Her sanat onu bulanla birlikte yok olmaktadır. Rousseau’nun ifadesiyle, yüzyıllar hep ilk çağların kabalığı ve yontulmamışlığı ile akıp gitmektedir (Rousseau 1986:128).

Doğal durumda, güçlünün güçsüz üzerinde baskı unsuru olmasından da bahsedilemez; çünkü doğal durumdaki insanların gereksinimleri çok azdır. Hiçbir şeyi olmayanlar arasında bir üstünlük olamaz. İnsanları karşılıklı bağımlılık ve karşılıklı gereksinimler onları birleştirmedığı sürece (toplumsal olma) doğal durumda eşitsizlik çok az hissedilir. Bu insan başkalarından tümüyle kopuk ve yalıtılmış bir biçimde yaşar. Bu *yalıtılmışlık* onun

gereksinimlerinin çeşitlenmesinin önüne geçmektedir. Rousseau'ya göre, bu insanın gereksinim duyduğu şeyler elinin altında o kadar boldur ki, bunlardan daha çok elde etme arzusu için gerekli bilgi derecinden o kadar uzaktır ki onun ne öngörüye ne de meraka sahip olmasına olanak yoktur. Hiçbir gelecek fikrine sahip olmadığı içinde, gündelik yaşam duygusuna teslim olur (Rousseau 1986: 106). Aralarında herhangi bir iletişim bağı olmayan doğal insan da ahlak ve hukuk dolayısıyla da “iyi”, “kötü”, “adalet” gibi kavramalara dair bir fikir sahibi de değildir. Öte yandan, ne kibir ne itibar ne saygı ne de küçük görmeyi bilmektedir. Adalet fikrinin yokluğu aynı zamanda “benim”- “senin” düşüncelerine de yer vermemektedir (Rousseau 1986: 125).

Rousseau'nun doğal durum tasvirinde belli bir sosyal ilişkiye yer verilmediği için *üretim* de yok sayılmaktadır. Üretim yapmayan insan imgesi, doğa kuramcılarında yalnızca Rousseau'ya özgüdür. Rousseau için ancak doğal insanın gereksinimleri ile olanakları örtüşmesi nedeniyle, en temel gereksinimlerini karşılamak için üretim yapmak zorunda olmadığı anlamına gelir (Savran 1987: 47).

Rousseau'nun varsayımsal olarak düşündüğü doğal durumdaki üretim yokluğu antropolojik çalışmalarda hep bir eksikliği ifade etmek için kullanılır. Antropolog Pierre Clastres'e göre, arkaik toplumlar her zaman olumsuz bir biçimde, devletten yoksun toplumlar, tarihten yoksun toplumlar yani bir eksikliğe göre ele alınırlar. Bu toplumların ekonomik durumu da bir eksiklik ifadesi olarak kullanılmaktadır. Bu saptamayla, üretim fazlasının piyasaya sürülmesi olan pazar ekonomisini bilmedikleri söylenmek isteniyorsa: Bu durumda, sağduyu sahibi kimseler, artideğer yoksa, pazarın ne gereği var diyebilirler. Oysa geçim ekonomisi fikri, örtük olarak şu savı içerir: ilkel toplumlar artideğer üretmiyorlarsa, bunu nedeni, bu artı değeri üretmek gücünden yoksun olmaları, yani meşguliyetlerinin çokluğu yüzünden ancak yaşamaları, geçinmeleri için gerekli en az miktarı üretmeleridir. Vaşşilerin sefaletini belirtmek için çizilen ama çok etkili bir tabludur bu. Ve ilkel toplumdaki durağanlığı, besin aramakla bu sürekli yabancılaşmadan kurtulmak konusundaki yetersizlikleri açıklamak için teknik altyapı yokluğuna, teknolojik geriliğe işaret ederler (Clastres 1991: 154). Clastres bu akıl yürütmeyi doğru bulmayarak, Rousseau'nun doğal durumdaki insan tasvirine uygun bir açıklama getirmektedir:

Peki gerçek durum nedir? Teknik deyince, insanların doğa üzerinde mutlak bir egemenlik kurmak için değil de doğal çevre üzerinde *uyumlu* ve

ihtiyaçlara uygun bir egemenlik kurmak için kullandıkları yöntemlerin bütününe anlıyorsak, o zaman, ilkel toplumların teknik geriliğinden söz edemeyiz: İhtiyaçlarını karşılamak konusunda, ilkel toplumlar da, ulaştığı düzeyle övünen sanayileşmiş ve teknik toplum kadar yeterlidirler (Clastres: 1991: 154).

İlkel toplum insanı, hayatta kalabilmek için sürekli yiyecek aramakla geçen hayvansı bir yaşam sürmek zorunda olmadığı gibi, yaşamını sürdürmek için gerekli olanı şaşılacak kadar kısa sürede çalışarak elde etmektedir. Günde üç saatlik bir çalışma topluluğun ihtiyaçlarını karşılıyorsa neden daha çok çalışmak ve üretmek istesinler? Bu onların ne işine yarayacak? Ürün fazlasını ne yapacaklar? İnsanlar ancak mecbur bırakılırlarsa gerekli olandan fazla çalışırlar. Doğal durumdaki insan, devletsiz toplum ekonomisinin işleyişinde, zengin fakir ayrımı yapmayı gerektirecek hiçbir şey yoktur, çünkü hiç kimse komşusundan daha fazla çalışmaya, daha fazlasına sahip olmaya, daha üstün görünmeye istekli değildir, herkesin kendi maddi ihtiyaçlarını karşılayacak durumda olması ve zenginliklerin özel mülkiyet yaratacak şekilde birikmesini sürekli engelleyen bir mal ve hizmet mübadelesinin bulunması, aslında güç isteğinden başka bir şey olmayan sahip olma isteğinin doğmasına izin vermemektedir (Clastres 1991: 157- 164). Rousseau'nun toplumsallaşma/ (*Uygar İnsan*) bahsinde göreceğimiz gibi özel mülkiyetle beraber "çalışmak" uygar toplumda zorunlu hale gelecektir.

Doğal durumdaki yalıtılmış insanın ayırıcı özellikleri *özgür olmak* ve *yetkinleşme yetisine* sahip olmasıdır. Bu yeti, şartlarında yardımıyla, bütün öteki yetileri geliştirir, fakat Rousseau'ya göre, bu ayırt edici yeti insanın bütün felaketlerinin kaynağıdır: Doğal durumda masum ve sakin günler zamanın zoruyla çekip çıkaran da bu yetidir. İnsanın bilgilerini ve hatalarını, rezalet ve erdemlerini de yüzyıllar boyunca ortaya çıkaran ve bu yeti en sonunda insanın kendi kendisinin ve doğanın zorbası haline getirmektedir (Rousseau 1986: 104). Gereksinimlerimizin harekete geçirdiği tutkular akli bilmeye, bilgiler de ilerlemeye, dolayısıyla da yetkinleşme faaliyeti içine sokmaktadır. Rousseau yetkinleşme yetisini zamanın durduğu doğal durumda bir gizilgüç olarak var olduğunu, tarih başlayana kadar, yani Rousseau insanı siyasal topluma yönelten sürecin tahliline girene kadar, bu yeti harekete geçmemektedir. Çünkü doğal insanın ruhunu harekete geçirecek şaşırtıcı hiçbir şey olmadığı gibi, hiçbir *gelecek* fikri de yoktur. Gündelik yaşamın basit dürtüleri onun maddi

gereksinimlerini aşmamaktadır: İhtiyaçları cinsellik, yiyecek ve dinlenmeden ibarettir.

2.Uygar Toplumun İnsanı

Rousseau'ya göre, uygar toplumun başlangıç anı şu cümlenin söylendiği andır: “Bu bana aittir.” Bu ifade “doğal durum” ile “toplum yaşamı”, “doğal insan” ile “uygar insan” arasındaki sınırı işaret eder. Artık “uygar insanın tarihi” de başlar. Bu ikilikler arasında duran “mülkiyet” kavramıdır. Bu ilk uygar edim aynı zamanda temel iletişimin taşıyıcısı dil'in devreye girişidir de. Çünkü doğal durumda insanlar arasında iletişimin yok denecek kadar az olduğunu söyleyen Rousseau bu ifadeyi kullanan ilk uygar insanın, diğerlerini inandırmak için güçlü bir retorik kullanması gerektiğini düşünür. Diğer yandan “mülkiyet” Rousseau'ya göre, savaşların, cinayetlerin, yoksulluğun, korkunç olayların da nedenidir (Rousseau 1986:135). Bir toprak parçasını çevirip sahiplenen ve bunu dilsel olarak ifade edip meşrulaştıran insan için artık *yetkinleşmenin* öne açılmıştır. *Akıl* artık arzuların hizmetindedir. Ardı sıra gelen ve giderek artan *gereksinimlerin* doyurulma zamanıdır.

Mülkiyet fikri ise birdenbire ortaya çıkmış değildir, bilgilerin, hünerlerin çağlar boyu ilerlemesi ve aktarımı sonucu ortaya çıkar: İnsanın psikolojik (ruhsal) gereksinimlerinin artışı yine insanlar arasındaki eşitsizliğinde önünü açar. Bunun kökeninde “kıyaslama” vardır.

Rousseau'ya göre, doğal durumdaki insan temelde “kendi varlığını koruma” ve “türünü devam ettirme” duyguları içinde iken çevresindeki diğer hayvanlarla ve iklimsel problemlerle mücadele etmek için bedenini daha çevik yapmak, ok yay yapmak, balık tutmak gibi becerilerini geliştirmek gibi hünerler edinir. Bu bilgi ve becerileri onun kendisiyle gurur duymasına yol açar. Diğer canlılardan üstün olmaya başladığının da farkındadır artık çünkü kıyaslama yapmaktadır.

İlk toplumsallaşma birimi olarak aile'yi gören Rousseau, aileler arasındaki, en hızlı koşan, en güzel, en güçlü gibi kıyaslamaların eşitsizliğe ve aynı zamanda kötülüğe doğru ilk adımlar olduğunu söylemektedir (Rousseau 1986: 143). Diğer insanlara oranla daha iyi şartlara sahip olanlar gururlanırken diğerlerinin utanma, aşağılanma ve kıskançlık duygularına kapılması nedeniyle mutluluğun ve temiz ahlakın bozulduğunu ileri sürmektedir. Rousseau insanın iç sesini yitirmesini gurura, kendini beğenmişliğe bağlar. Başkalarının bizi nasıl değerlendirdikleri önemsenmeye başladığı anda kişi artık doğal davranışı,

kendi olmayı bırakarak sahici olmayan bir ahlaklılık oyunu oynamaya başlar. Rousseau uygar insanın hiçbir erdeme sahip olmadan bütün erdemlere sahipmiş gibi görünmek ustalığına bilimler ve sanatların ilerleyişi ile eriştiğini söylemektedir (Rousseau: 1998: 21).

Rousseau'ya göre, bilim ve sanatlar varlık nedenlerini dinin yasakladığı şeyleri yapmaya borçludurlar, oysa doğuşlarını erdemlere borçlu olsalardı her birinin fayda üstünlüklerinden daha az kuşku duyulurdu. Tüm bilimlerin temelinde insanın kendini beğenmişliği, övünmesi, üstün görme tutkusunu gören Rousseau'ya göre; matematiğin cimrilikten, fiziğin boş bir meraktan, boş inançtan söylevcilik, kin, ikiyüzlülük ve yalanın doğduğunu ileri sürmektedir (Rousseau 1998: 36).

Rousseau için bu kadar bilim dalı çeşitliliği, ilerlediği düşünülen bilgi birikimi bizlerin gerçek üzerinde tam bir yargıda bulunmamıza da bir ölçüt verememektedir. Çünkü hakikat parçalanmıştır. Sonuçta bilimlerin ve sanatların kazandırdığı bir şey olmadığı gibi kaybettirdiği, bireyin gerçek varoluş biçimidir: Toplum içinde insan başkalarının uygun gördüğü biçimde davranmak zorunda kaldığı için, kendi gerçekliği ile görünmek zorunda olduğu biçim arasında bölünmüştür. Mutlak benin yanı sıra görelî bir varoluşa sahiptir.

Bilim ve sanatların ilerleyişi yetkinleşme yetisinin sınırlarına varıldığı noktadır. Rousseau'ya göre, bencil çıkarlar uğruna akıl etkin kılınmış, zeka varabileceği olgunluk sınırlarına varmıştır. Herkesin rütbesi ve kaderi zekaya, güzelliğe ve değere, yeteneklere ve güce göre düzenlenir bir hal almıştır. Bu nitelikler saygı çekebilecek biricik nitelikler olduğu için hemen onlara sahip olmak ya da sahipmiş gibi görünme isteği, toplumsal insan çıkarı uğruna olduğundan farklı görünmeye “olmak” ve “ görünmek” ilişkisinde aslından uzaklaşmıştır (Rousseau 1986: 151).

Toplumsallaşan insan (uygar insan) temelde kendi kendine yeterliliğini ve sahiciliğini kaybeden insandır. Uygur insan, toplum içinde yeterliliğini sağlamak, kendini güvende hissetmek için diğerlerinin gözünde itibar kazanmayı arzular. Bu da ondaki kendini sevme duygusunu, yapay bir duygu olan bencillik duygusuna çevirir, bütün hedefi toplum içinde varoluşunu en üstün düzeye getirmeye yöneliktir. Rousseau'ya göre, arzu nesnesine ya da ulaşılmak istenen mevki için çoğu zaman iyi dilek ve içtenlik maskesi de kullanan toplum içindeki insandır (Rousseau 1986: 152). Bitimsiz ve tatminsiz bir şekilde, daha “ünlü”, “başarılı”, “akıllı”, “bilgili”, “zengin” olmak gibi arzuların peşinde koşar ama başkalarının gözünde yücelmek pahasına iç

huzurun, erdemli yaşayışın kaybedilişidir. Mutlu yaşam; erdemli, basit ve sade yaşamdır. Rousseau, insanların kendi içinde bulabileceği mutluluğu, kendimizi başkalarına beğendirmede aramanın anlamsız olduğu düşüncesindedir (Rousseau 1998: 54). Edebiyatı kastederek yazma sanatının sonrasında düşünmek sanatının doğduğunu söyleyen Rousseau, Musa'larla düşüp kalkan insanların bunun yararını kısa sürede gördüğünü, böylece insanların birbirlerinin hoşuna gitmek için karşılıklı övgü yarışına girdiklerini söylemektedir (Rousseau 1998: 20).

Bu noktada bizleri düşünceye sevk eden bir durum vardır. Eğer Rousseau'ya kulak verecek olursak, arzuların harekete geçirdiği akıl amaca ulaşmak için içtenlik, iyi dilek maskesi de kullanacaksa büyük bir güven bunalımı yaşanır. Hiç kimse bir diğerrinin davranışından, söylediklerinden emin olamaz. İçinde yaşanan toplumun genel bir paranoya içinde olması gerekir. Sevgi, dostluk, dayanışma, aşk gibi kavramların paylaşılmasında bir sahiçilik şüphesi (günümüzde de pek farklı olmasa da) hakim olur. Rousseau'nun açıklaması, kişinin kendi gerçekliği ve görünmek zorunda olduğu biçimin oluşturduğu ikilikte, bu ikinci düzlem ortaya çıkmadan önce insan doğası temelde, şimdi olduğundan daha iyi değildi; ama insanlar birbirinin ruhunu kolaylıkla görebilmenin güvenini taşıyorlardı (Rousseau,1998:22) şeklindedir. Uygarlık adına bizlerin yaşamında: Kuşku, güvensizlik, soğukluk, çekingenlik, nefret ve ihanet gibi kötülükler bilim ve sanatların bize verdiği erdemsizliğin öğeleri olmaktadır. Benzer şekilde Zerzan, sanatı, gerçekliği yorumlayıp boyunduruk altına alan, doğayı rasyonelleştiren ve temel nitelikleri itibariyle tarıma tekabül eden o büyük dönüm noktasına denk düşen bir araç olarak görmektedir (Zerzan, 2012: 111).

Hırs, bencillik, yarışçılık, çıkar çatışması, kıskançlık, ikiyüzlülük gibi doğal insanda olmayan ruhsal (psikolojik) duygular toplum yaşamı ile edinilmiş ve bütün bu kötülükler mülkiyetin ilk tahrip alanı olup, doğmakta olan eşitsizliğin de ayrılmaz unsurları halini alır.

Kant'da Rousseau'nun bilim ve sanatların insanlığı yozlaştırdığına dair düşüncesini desteklemektedir. Dünya Yurttaşlığı Amacına Yönelik Genel Bir Tarih Düşüncesi yazısında; "İnsanın çıkması gereken son basamağı bir taraf bırakırsak, Rousseau'nun yabanıllık durumundan (doğal durum) yana tercihte bulunması çok da haksız değildir. Biz sanat ve bilimle ileri derecede kültürlenmişizdir. Her türlü toplumsal nezaket ve namuslulukla aşırı yüklenmeye varıncaya kadar uygarlaşmışızdır. Ancak kendimizi şimdiden

ahlaki birey kabul etmemiz için hala çok şey eksiktir. Ne var ki ahlaki iyi niyet üzerinde temellenmemiş her türlü iyi, salt bir görünüşten ve parıltılı bir sefaletten başka bir şey değildir” (Kant, 1992:7. Önerme: 117). Kant, insanın maskesi ile gerçek yüzü arasında başkalarının yaptığından daha net bir ayırım yaptığı için Rousseau’yu bu yönüyle övmektedir.

Rousseau’ya göre, doğal insanın temel gereksinimlerini karşılayarak sürdürdüğü özgür, sıhhatli, mutlu ve iyi yaşam toplumsal yaşamın ilk adımında insan ruhunda yozlaşma olarak kendini göstermektedir.

3. Ekonomik Yozlaşma: “İnsan Etinin Tadı”

Rousseau, ekonomik yozlaşmayı insan psikolojisindeki büyük değişimle bağlantılı olduğunu düşünmektedir. Bu değişimden sonraki ikinci büyük adım olarak da özel mülkiyetin yarattığı eşitsizliği gösterir. Rousseau’nun mülkiyet fikri “hırsızlık” ile başlar. Çünkü “bir toprak parçasının etrafını çevirip, burası benim” diyen kişi o ana kadar herkesin olan, ortak bir mülkün bir parçasını alıyor demektir. Diğer yandan bu kişi aynı zamanda cesur, güçlü ve akıllı sayılmalıdır. Çevresindekilerin güçsüzlüğünü, itiraz edemeyeceklerini, en azından onları ikna edebileceğini kestirmiş olsa gerekir, yetkinleşmiş bireydir, uygar toplumun da kurucusudur. Dilin retorik gücüne dikkat çeken Zerzan’a göre de, dil yaşamı tekele almaktadır. Tıpkı ideoloji gibi, dil de, sürekli olarak bir şeyleri gizleyip gerekçelendirmekte ve böylece onun meşruluğu hakkındaki şüphelerimizi ertelememize yol açmaktadır. Dil uygarlığın kökeni ve onun yabancılaşmış doğasının vazgeçilmez kuralı olarak ideolojinin paradigması olarak dil, uygarlığın sürebilmesi için gerekli her türlü meşruiyetin kaynağıdır (Zerzan, 2012: 71).

Rousseau’ya göre mülkiyetin ve dolayısıyla eşitsizliğin kökeninde devrim niteliğindeki iki büyük etken vardır. Bunlar, tarım (buğday) ve demir cevherinin işlenmesidir (Rousseau 1986: 147). Yeteneklerin farklılığı, demirin kullanımı ve besin tüketiminin dengede olduğu bir durumda eşitliğin korunması mümkün olabilirdi. Fakat en güçlünün ve en yeteneklinin daha fazla iş yapması sonucunda en fazla payı alması ve diğer yandan en zeki olanın emeği azaltmak için aletler bulması, eşit çalışmalarına rağmen doğal eşitsizliğin değiş tokuş ile iyice bozulmasına yol açmaktadır.

Rousseau’ya göre, bir kişinin elinde iki kişiye yetecek kadar yaşam araç gerecine sahip olmanın faydalı olduğunun fark edildiği andan beri eşitlik kayboldu, mülkiyet işe karıştı, çalışma zorunlu oldu, geniş ormanlar insan

teriyle sulanması gereken, köleliğin ve sefaletin derhal filiz verip ekinlerle birlikte arttığı hoş ve güleç kırlar haline geldi (Rousseau 1986: 146). Mülkiyet doğrudan doğruya, zengin- yoksul, güçlü- güçsüz, efendi- köle ilişkilerinin doğmasına neden olmaktadır:

Rousseau'ya göre, zayıflığın, gevşekliğin mülk sahibi olmalarını önlediği, belli sayıyı aşan kimseler hiçbir şey kaybetmeden fakir düştüler. Çünkü etraflarında her şey değiştiği halde sadece onlar değişmemişti. Geçimlerini zenginlerin elinden alıp, kabul etmek ya da saldırıp kapmak zorunda kaldılar. Şunu ya da bunu huyunun değişikliğine göre hükmetmek, kulluk ya da zorbalık, çapulculuk doğmaya başladı. Zenginler, kendi paylarına hükmetmek zevkini tadar tatmaz, başka zevkleri küçük görmeye başladılar, eski kölelerini kullanarak yeni kölelere boyun eğdirirken, komşularını köleleştirmekten başka bir şey düşünmez oldular. İnsan etini bir defa tadınca, başka bütün yiyecekleri geri çeviren aç kurtlar gibiydiler (Rousseau 1986: 153).

Böylesi bir gelişme Rousseau'ya göre, insan türünün bayağılaşmasına, alçalmasına, yıkılmasına yol açan kapıyı ardına kadar açar. İnsan türü, edindiği kazançlardan vazgeçemediği için mutsuz olmasına rağmen geri dönememektedir. Bütün insanlar dizginlerinden boşanmış tutkuların esiri haline geldiği için, doğal merhameti ve adaletin henüz zayıf olan sesini boğarak hasis, cimri ve kötü kişilere dönüşürler.

Bayağılaşan, düşkünleşen insan türü içinde gasp yoluyla elde ettikleri mülklerin güvenliği telaşına düşse zenginler, meşru bir çıkış yolu bulmakta gecikmezler. Hiç kimsenin malının ve canının güvenliğinin olmadığı savından hareketle; zayıfları baskıya karşı koruyan, herkesin kendine ait olan üzerinde tasarrufta bulunabildiği, herkesin uymak zorunda olacağı, birliğin bütün üyelerini koruyan, zengine ve fakire ödevler yükleyerek barış ve adaleti sağlayan, bilgece yapılmış yasalarla yaşayalım, önerisini getirirler (Rousseau 1986: 155).

Bu, sözleşme yasaya uygundur. Hak duygusuna dayanmaktadır. Temelinde kamunun yararı vardır. Rousseau yurttaşların sözleşmelere bağlı kaldıkları sürece, kendi istemlerinden başka kimsenin buyruğu altına girmemiş olacaklarını söylemektedir (Rousseau 1990: 43). Bu sözleşme ile oluşturulan yasalara boyun eğmek özgürlüğün de elde edilmesi anlamını taşımaktadır (Rousseau 1990: 30).

Rousseau'nun toplum sözleşmesi, insanların yeni güçler yaratamayıp bir araya gelip güçlerini birleştirerek kendilerini koruma amacıyla yapılmaktadır.

Bu birlik Rousseau için eksiksiz ve tam olmaktadır. Çünkü hiçbir üyenin isteyeceği bir şey kalmamaktadır. Aşağıda verilmiş olan sözleşme çerçevesi ile kişi kendine topluma bağlamaya söz vermektedir.

Üyelerden her birinin canını, malını bütün ortak güçle savunup koruyan öyle bir toplum biçimi bulmalı ki, orada her insan hem herkesle birleştiği halde yine kendi buyruğunda kalsın, hem de eskisi kadar özgür olsun. Özetle toplum sözleşmesi, her birimiz bütün varlığımızı ve bütün gücümüzü bir arada genel istemin buyruğuna verir ve her üyeyi bütünün bölünmez bir parçası kabul ederiz (Rousseau 1990: 26).

Rousseau için toplumsal bütünün ve bu bütünle yurttaşlar arasındaki birliğin oluşmasında odak noktası *yasa* olmaktadır. Daha önce bahsedildiği gibi yasalara boyun eğmek özgürlüğü sağlamaktadır. Doğal düzen ile toplumsal düzen arasında belirleyici ayırım toplumsal düzende yasanın var olmasıdır. Yasanın sağladığı özgürlük ile doğal durumdaki özgürlük birbirinden farklıdır. Çünkü özgürlük ancak bir “tabii olma” ile diğer bir anlamda boyun eğme ile kurulabilmektedir. Rousseau’ya göre, toplum sözleşmesinin boş bir laf olarak kalmaması için herkesin yasalara boyun eğmesi gerekmektedir. Eğer üyelerden biri genel istemi saymamaya kalkarsa bütün topluluk onu saygıya zorlayacaktır, bunun anlamı ise o kimsenin özgürlüğe zorlanmasıdır (Rousseau 1990: 29).

Böylece zenginler kendilerine yönelik tehdit edici güçleri etkisiz kılarlar. İnsanlığın o güne kadar tasarlamış olduğu en ince plan bulunmuş olur. Genel anlaşma ile mallarını güvence altına alan zenginlere karşın özgürlüklerinden başka bir şeyi olmayan fakirler ise bu anlaşma gereği özgürlüklerinden kolayca vazgeçebilecekler midir? Rousseau’ya göre, en bilge kanun koyucuların bütün çalışmalarına rağmen politik kurum, yetkinlikten her zaman uzak kalmıştır (Rousseau 1986: 159). Dolayısıyla, yapılan bu sözleşme Rousseau’nun gözünde eşitsizliği sürekli kılmanın bir yolu olmuştur.

Medeni hukukun yurttaşların ortak kuralı haline gelmesi aynı zamanda devletler hukukunun da önünü açar. Bu durumda, büyük siyasi topluluklar (devletler) arasındaki savaşlar, cinayetler, erdemli bir hareket olarak algılanmaya başlanır. Rousseau’ya göre, insanlar genelde birbirlerini neden öldürdüklerini dahi bilmezler. En dürüst insanlara vatan savunması için öldürmenin bir ödev olduğu öğretilmektedir (Rousseau 1986: 157).

Zenginlere yeni güçler kazandıran fakat zayıfları yasalarla bağlayan sözleşme, doğal özgürlüğün dönüşü olmayacak bir şekilde yok olmasına neden olurken, mülkiyet ve eşitsizlik zenginler lehine yasalarla tesis edilmiş

olmaktadır. Bundan sonra insanların büyük bir kısmı çalışmaya, kulluğa ve yoksulluğa mahkûmken küçük bir kısmı da aylaklık ve lüks içinde yaşar.

Rousseau'ya göre, özel mülkiyetin ortaya çıkışı en başta, zengin- yoksul ayrımını ortaya çıkarmaktadır. Toplum içindeki mevkiler de buna bağlı olarak güçlü ve zayıfı, güçlülerin çıkarları doğrultusunda kendilerinin oluşturdukları keyfi erk ile de konumlarını yasalarla meşru kılma, şeklinde bir sıra izlemektedir (Rousseau 1986: 169). Eşitsizliğin en üst noktası keyfi erkin yasalar çıkararak eşitsizliği meşru hale getirmesidir.

Tüm bu olup bitenler Rousseau için toplumun yozlaşması demektir. Çünkü var olan toplum koşullarında, biricik kanun en güçlüünün hükmetme kanunudur. Adalet ve iyilik kavramlarının ortadan kaybolduğu uygar toplumda, kimse bundan şikayet etmez. Mülksüz kalmış olanlara düşen pay sadece boyun eğmektir.

Bu noktada doğal durumdan çok farklı olan toplum durumuna (uygar toplum) gelinmiştir. Rousseau, bir halk topluluğunun ilk kuruluşundan (doğal durum) uzaklaşmış olmasının, kokuşmaya, yozlaşmaya başlamasının temel göstergesi olarak zenginliği görmektedir. Zenginlik; soyluluğu, mevkileri, kişisel gücü ve değeri kısaca, bir insanın toplum içinde nelerle ölçüldüğünü gösterir. Çünkü zenginlik, eşitsizliğin temeli olup yukarıda sayılan eşitsizliklerin hepsini birden satın almaya hizmet etmektedir (Rousseau 1986: 171).

Doğal durumdaki insan huzurlu ve özgür iken uygar insan mutsuzluğa sürüklenir. Uygar insan, kin duyduğu büyüklere ve küçümsediği zenginlere yaltaklanmakta, onlara hizmeti şeref olarak görmekte, onların kendisini korumasıyla gururlanmakta, köleliğiyle kurumlanmaktadır. Her zaman kendi kendinin dışında olan uygar insan, ancak başkalarının kanılarına göre yaşamakta, onların yargılarına göre kendi var oluşunun duygusuna erişmektedir. Fakat doğal durumdaki insan, kendini kendinde yaşamaktadır (Rousseau 1986: 176).

SONUÇ

Rousseau'nun tasvir ettiği doğal insan bütün toplumsal ilişkilerden soyutlanmış olarak karşımıza çıkmaktadır: Ahlaki anlamda “iyi ve kötü”, hukukun de adil olan ve adil olmayan kavramları hakkında fikir sahibi değildir. Kendi kendine yeten ve sadece bu özelliklerle yaşamını idame ettirecek kadar bilgilere ve uygun duygulara sahiptir. Hırs, kibir, üstün olma isteği gibi

duygulardan uzaktır. Buna benzer duygular gizil durumdadır. İhtiyaçlarını karşılamak üzere üretim yapmak zorunda da değildir. Özgür ve mutludur.

Bilim ve sanatlar alanındaki bütün insan başarıları uygarlık anlamına gelirken Rousseau için yozlaşma anlamını taşımaktadır. Uygarlığın önemli basamakları olarak kabul edilen ateşin kullanımı, tarımın başlaması ve demirin işlenmesi insanlar arasında rekabetin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu aşamada Rousseau'ya göre savaşların, yoksulluğun temel neden olan mülkiyet kavramı ortaya çıkmaktadır. Mülk arzusu birden bire ortaya çıkmış değildir, bilgilerin hünerlerin çağlar boyu ilerlemesi ve aktarımı sonucu ortaya çıkmaktadır. İnsanın duygusal yapısındaki “kıyaslama” ve “yetkinleşme” insanları rekabete zorlamakta ve bilim sanat alanındaki başarılar olarak kendini göstermektedir. Bu, Rousseau için uygarlık değil yozlaşmadır. Çünkü doğal durumdaki insandan farklı olarak, uygar insan sahip olduğu akli tutkularının, istek ve arzularının tatmin edilmesi yönünde kullanmaktadır. Antik Yunanda akıl, erdemli yaşamın rehberi iken uygar insanın tatmin olmayan isteklerinin, arzularının kölesine dönüşmüştür. Hırs, bencillik, rekabet, çıkar çatışması gibi doğal durumda olmayan duygular toplum yaşamı ile edinilmekte ve bütün kötülöklere kaynaklık etmektedir. Adalet ve iyilik kavramlarının yerini her alanda eşitsizlik almaktadır.

Rousseau, Antik Yunan'da övölen, site devletlerinin ereği olan “erdemli yurttaş”a öykünmektedir. Geriye dönüp uygarlık adına arkamızda bıraktıklarımıza dikkat çekmektedir.

KAYNAKÇA

Clastres, P. (1991) *Devlete Karşı Toplum*, (çev, M.Sert – N. Demirtaş). Ayrintı Yayınları: İstanbul.

Kant, I. (1992). *Dünya Yurttaşlığı Amacına Yönelik Genel Bir Tarih Düşüncesi*. Syf: 117-129 (çev. Uluđ Nutku). Artı Bilim Kültür Sanat Dergisi Eylül

Monk- H Lain. (2004) *Modern Siyasal Düşünce*. (çev, Yeşim Özer). Der. Necla Arat. Say Yayınları: İstanbul

Rousseau, J.J. (1990) *Toplum Sözleşmesi*. (çev; Vedat Günyol). Adam Yayınları: İstanbul.

Rousseau, J. J. (1986) *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Konuşma*. (çev, Rasih Nuri İleri). Say Yayınları: İstanbul.

J. J. Rousseau'nun Uygarlık Eleştirisi

Rousseau, J. J. (2009) *Emile*. (çev, Yaşar Avunç). İş Bankası Yayınları: İstanbul.

Sabine, G. (1969) *Siyasal Düşünceler Tarihi II*.(çev, Alp Sökmen). Sevinç Matbaası: Ankara

Savran, G. (1987) *Sivil Toplum ve Ötesi*. Alan Yayıncılık: İstanbul.

Zerzan, J. (2012). *Gelecekteki İlkel*. (çev. Cemal Atila). İstanbul: Kaos Yayınları.